

FOKUS: KLIMA
Internasjonale klimaforhandlinger:
Nøkkelaktører og Norges handlingsrom

GURI BANG

Dr.polit., forskningsleder, CICERO Senter for klimaforskning
guri.bang@cicero.oslo.no

#Postadresse:
CICERO
Pb. 1129 Blindern
0318 Oslo #

Fra 30. november til 11. desember møtes verdens land i Paris til det 21. partsmøtet for FNs klimakonvensjon. Møtet i Paris regnes som det viktigste på mange år fordi hovedmålsettingen er å forhandle fram enighet om en ny klimaavtale som, fra 2020, skal erstatte Kyotoprotokollen. Den nye klimaavtalen vil sette ramme for hvordan verdens land skal møte klimautfordringene fram mot 2030 og hindre at den globale oppvarmingen overstiger to grader sammenliknet med førindustrielt nivå. FNs klimapanel slår i sin siste rapport fast at fossil energi må fases ut i løpet av århundret dersom togradersmålet skal kunne nås, og klimagassutslippene må ned mot null innen 2050 (IPCC 2013).

Tidligere runder i de internasjonale klimaforhandlingene har vist at det er krevende å få til enighet blant de 195 landene som deltar om hvordan og hvor mye utslippene skal kuttes, og ikke minst hvem som skal ha ansvaret for å kutte mest og å sette i gang først. Dette skyldes at landenes nasjonale interesser er svært ulike. Noen land har store olje- eller kullforekomster som de ønsker å utnytte, mens andre frykter havnivåstigning og tørke. Alle land kjemper for å få størst mulig gjennomslag for sine interesser, og forhandlingsposisjonene gjenspeiler hvert lands nasjonale politikk på klima- og energiområdet. Felles for alle aktørene er at kutt i klimagassutslipp vil bety en omstilling av viktige sektorer i landenes økonomi.

I kontrast til andre saksfelt innenfor internasjonal politikk, er internasjonale miljøavtaler som oftest rettet mot å påvirke og endre nasjonal politikk og nasjonale politiske beslutningsprosesser (Bernstein & Kashore 2012). Nasjonal klimapolitikk er derfor basisen for å forstå hvor de internasjonale klimaforhandlingene går. I første del av artikkelen diskuteres sentrale utviklingstrekk i de internasjonale klimaforhandlingene og endringer som har ført til et stadig sterkere fokus på nasjonale klimapolitiske tiltak. Jeg vil deretter diskutere hvorfor noen land spiller en nøkkelrolle i de internasjonale klimaforhandlingene. Uten at slike nøkkelland

deltar aktivt i forhandlingene og skriver under på den nye avtalen, vil den bli lite effektiv. Eksempelvis viser USA og Kina nå vilje til å iverksette nasjonal politikk for å kutte i klimagassutslippene, noe som kan bidra til å endre den negative dynamikken som lenge har rådet i klimaforhandlingene. Til slutt vil jeg drøfte Norges handlingsrom i klimapolitikken. Våren 2015 bestemte regjeringen at Norge skal ha samme klimamål som EU, og skal samarbeide med EU for å oppfylle målet. Denne nye bindingen mot EUs klimapolitikk kan påvirke Norges mulighet til å ha en uavhengig stemme i klimaforhandlingene.

Nøkkelaktører i klimaforhandlingene

De internasjonale klimaforhandlingene har skiftet karakter de siste årene, mer spesifikt siden forhandlingsrunden i København i 2009. Prosessen var den gang nær ved å havarere på grunn av sterk uenighet mellom partene, og det ble klart at det ville bli nærmest umulig å få til en ny klimaavtale som holdt fast ved den samme designen som Kyotoprotokollen har. Spesielt vanskelig var det for såkalte Annex 1-land – de som ble definert som rike industrialiserte land da forhandlingene startet i 1992 – å godta at alle andre land skulle være fritatt for forpliktelser til utslippskutt også i en ny klimaavtale. Den økonomiske utviklingen har gått raskt siden 1992, og mange av landene som den gang var underutviklet og fattige, var annerledes stilt i 2009. Ikke minst var det vanskelig å opprettholde skillet mellom Annex 1-land og andre fordi store utslippere med raskt voksende økonomier, som Kina og India, da ville være fritatt. Flere, spesielt USA, fryktet at slike fritak ville føre til uheldige konkurransevridende effekter i verdensmarkedene som de ville tape på. En rask og ubegrenset økning i utslipp i Kina og India ville dessuten kunne utlikne effekten av Annex 1-landenes utslippskutt og dermed i praksis gjøre dyre klimatiltak virkningsløse. I siste liten klarte de største aktørene i København å enes om veien videre. København-møtet ble et vendepunkt fordi man ble enige om at en ny klimaavtale heller må sys sammen slik at *alle* land har forpliktelser, men at disse kan være differensiert etter kapasitet, og at hvert land selv vurderer hvor mye det kan bidra. Den felles målsetningen er å unngå at gjennomsnittstemperaturen stiger mer enn to grader sammenliknet med førindustrielt nivå. Landene melder inn sine individuelle klimamål og åpner for at FNs klimasekretariat skal kontrollere at målet oppnås. Det er en tilsvarende avtaledesign man skal forhandle om i Paris.

I en ny klimaavtale med innmelding av klimamål og verifisering av at målene blir fulgt opp av konkrete nasjonale tiltak, vil det bli svært viktig å følge med på hva enkeltland gjør. Spesielt viktig blir det å følge med på hva de store aktørene gjør for å kutte sine utslipp. De ti

største utslipperne i verden – Kina, USA, EU, India, Russland, Indonesia, Brasil, Japan, Canada og Mexico – står for omtrent 70 % av de totale klimagassutslippene (Ge, Friedrich & Damassa 2015). Dersom disse landene klarer å iverksette effektiv klimapolitikk, vil verden ha tatt et langt skritt mot å nå togradersmålet. De store utslipperne spiller dermed en nøkkelrolle i de internasjonale klimaforhandlingene fordi deres deltakelse kan sikre en avtale som adresserer mesteparten av verdens utslipp. Mange av de samme store aktørene innehar også viktige lederroller i forhandlingene. For eksempel har EU helt siden starten spilt en viktig rolle som pådriver for en mest mulig ambisiøs avtale, mens USA ofte har inntatt rollen som bremsekloss. Videre har Kina og India konsekvent tatt på seg lederroller for koalisjonen av utviklingsland (Group of 77) for å sikre at deres krav om å sette økonomisk utvikling og avskaffelse av fattigdom foran klimahensyn blir hørt i forhandlingene. Alle disse store aktørene har sine følgere – land som nesten uten unntak stemmer det samme som nøkkelaktørene gjør. Dersom disse nøkkellandene blir enige om en ny klimaavtale i Paris, er det stor sannsynlighet for at de fleste andre land i verden vil følge etter og også godta avtalen (Bang, Underdal & Andresen 2015).

Energiomstilling i nøkkelland

Med en ny avtaledesign som skissert ovenfor, er det viktigere enn noen gang å ha god innsikt i politikktutviklingen i enkeltland for å kunne si noe om hvor effektiv en klimaavtale blir. De klimamålene som landene skal melde inn bør kunne summeres opp til et nivå som gjør det mulig å nå togradersmålet. Utfasing av fossil energi og omstilling av energisystemet er noe som diskuteres blant flere av de viktigste nøkkelaktørene i klimaforhandlingene, og som er en viktig del av de klimamålene som meldes inn til FN i forkant av Paris-forhandlingene.

Energiomstillingsprosesser er på gang i ulik grad hos store og viktige aktører som EU, USA og Kina. Energisystemene er i endring mot stadig mer innfasing av fornybar energi. Flere EU-land, med Tyskland i spissen, har kommet langt i å gjøre klimavennlige politikkendringer i energisektoren. Den tyske regjeringen vedtok i 2011 å stanse alle kjernekraftverk innen 2022, samtidig som kull skal fases ut og det skal kuttes i klimagassutslippene med minst 80 % innen 2050. Med en energilov fra 2000 som garanterer en minstepris for fornybar energi inntil 20 år, har Tyskland også lagt til rette for at nye energikilder som vind og sol skal favoriseres. Fornybarandelen i den tyske energisektoren har økt dramatisk, fra 5 % i 1999 til 25 % i 2014. Tyskland er også en av de sterkeste pådriverne for EUs kvotehandelssystem og at EU skal ha ambisiøse klimamål med seg inn i de internasjonale klimaforhandlingene. EU forpliktet seg i

2014 å kutte utslippene med 40 % sammenliknet med 1990-nivå innen 2030. EUs klimapolitikk har gjennomgående god støtte i befolkningen.

I USA har til sammenlikning motstanden mot endringer i energi- og klimapolitikken vært sterk og vedvarende. Mer enn halvparten av delstatene i USA får elektrisiteten sin hovedsakelig fra kullkraftverk og har sterke bindinger til kull fordi mange arbeidsplasser og delstatsøkonomien er basert på tilgang til billig energi fra kullkraftverk. Motstanden mot klimapolitikk som vil skattlegge karbonutslipp – og dermed øke strømprisene – har derfor vært stabilt sterk i disse delstatene. Dette har gjort det umulig å få et politisk flertall i Kongressen til å støtte en offensiv klimapolitikk (Skodvin & Bang 2014). Det har også sementert polariseringen mellom det republikanske og det demokratiske partiet. Demokrater er gjennomgående mer bekymret for konsekvensene av klimaendringene og støtter tiltak for å kutte utslippene, mens republikanere er mer skeptiske til om klimaproblemet virkelig finnes og generelt negative til at USA skal innføre en føderal klimapolitikk. Etter oppblomstringen av Tea Party-bevegelsen i det republikanske partiet etter 2009, noe som førte partiet i en mer konservativ retning, har denne polariseringstendensen blitt forsterket (Skocpol 2013). Til tross for sterk motstand har Obama-administrasjonen innført en rekke nye reguleringer av utslipp fra kraftsektoren siden 2013. Viktigst er reguleringene for eksisterende kraftverk gjennom Clean Power Plan. Reguleringene innfører en maksimumsgrense for karbonutslipp fra kraftverk, noe som skaper sterke insentiver for å skifte energikilde fra kull til gass og som vil gjøre det ulønnsomt å bygge nye kullkraftverk. Dette skiftet fra kull til gass har blitt muliggjort fordi ny teknologi, såkalt *fracking* (hydraulisk oppsprekking), har ført til en enorm økning i tilgangen på skifergass i USA siden 2009. Samtidig har investeringene i fornybar teknologi økt kraftig i USA. Landet er nå verdens tredje største investor i fornybar energi, og delstater som Texas og California har en raskt økende andel av henholdsvis vindkraft og solkraft i sin strømproduksjon. I takt med disse endringene har CO₂-utslippene fra energisektoren falt med 12 % siden toppåret i 2007, og var i 2012 helt nede på 1994-nivå.

I Kina har den politiske ledelsen satt energieffektivisering og bremsing av klimagassutslippene på agendaen. Kina er den suverent største klimagassutslipperen i verden og står alene for omtrent 26 % av totalen. Utbyggingen av kullkraftverk har vært enorm i lang tid, men har de siste årene gått noe saktere. Ikke minst har dette skjedd som et resultat av at luftforurensningen i de store byene er blitt nærmest uholdbar og fører til protester og sosial uro. Kina har i økende grad satset på sol- og vindkraft og har investert så mye i å utvikle billige solcellepaneler at det har påvirket verdensmarkedet kraftig. Prisen på solenergi har falt kraftig, og solenergi har blitt

konkurransedyktig med kull og andre fossile energikilder i løpet av de siste tre årene. Kinas økonomi er planstyrt, og den tolvte femårsplanen som gjelder fra 2011–2015 vier et helt kapittel til grønn utvikling (Stensdal 2015). Det settes som en sentral målsetning at karbonintensiteten i den økonomiske veksten skal ned, og at fornybar-andelen i energiforbruket skal opp. Som en oppfølger til dette annonserte president Xi Jinping i november 2014 at utslippstoppen i Kina skal nås senest i 2030, og at andelen fornybar energi skal være på minst 20 %.

At det skjer endringer i Kina og USA samtidig er verdt å merke seg. President Xi og president Obama gikk sammen ut og annonserte sine klimamål for Paris-forhandlingene i november 2014, og fulgte opp med felles planer for energiomstilling under Xis statsbesøk i USA i 2015. Dette viser at begge statsledere anerkjenner hvor gjensidig avhengige de to landene er gjennom handel og andre økonomiske forbindelser, og hvor viktig det er at begge land viser vilje til endring samtidig. Kina og USA står for nær 35 % av verdens BNP, og handelen dem imellom står for omtrent en femtedel av verdenshandelen (Reade 2015). Både Kina og USA har styrket sin diplomatiske klimainnsats og satt fokus på hvor viktig det er at Paris-avtalen blir en realitet. Innsatsen fra disse nøkkelaktørene for å sikre en god Paris-avtale signaliserer at de ønsker å ta på seg en ny rollesterkere lederskap i forhandlingene: ~~en lederrolle~~. For USAs del ~~er vil~~ lederrollen også være mer troverdig enn i tidligere forhandlingsrunder, gitt endringene som har skjedd i nasjonal politikk under Obama-administrasjonen. Nye reguleringer av klimagassutslipp er på plass underveis, og næringslivet begynner sakte men sikkert å gjøre investeringer som fører til et reelt skifte i USAs økonomi gjennom mer investeringer i fornybar energi.

Faktorer som påvirker nasjonal politikktutvikling

På et mer generelt nivå er det interessant å diskutere faktorer som påvirker nasjonal klimapolitikktutvikling, spesielt ettersom den nye klimaavtalen baseres på at landene skal finne skreddersydde og effektive løsninger for egne utslippskutt. Er det noen fellestrekk for drivkrefter og barrierer i slike nasjonale beslutningsprosesser? Tidligere forskning viser at samspillet mellom internasjonalt press og nasjonale beslutningsprosesser er viktig for at en effektiv klimapolitikk kan bli til (Hovi, Sprinz & Bang 2012). Uten en global klimaavtale vil landene mangle et felles mål og et internasjonalt press om å delta i samarbeidet. Det er gjort mye forskning på hva som er drivere og barrierer for internasjonalt klimasamarbeid (f.eks. Victor 2011; Barrett 2003). Overraskende nok er det gjort for lite forskning på hvilke faktorer som er viktigst når klimapolitikk skal utformes på nasjonalt nivå (men se Cao m.fl. 2014). Det

er riktignok gjort en del case-studier som gir et bilde av utviklingstrekk i enkeltland, men det finnes få komparative analyser som kan hjelpe oss til å identifisere generelle drivkrefter og barrierer i klimapolitikktutviklingen i de fleste land (Purdon 2015). I sammenliknende politikkstudier er det tradisjon for å fokusere på institusjoner, interesser og ideer for å kunne peke på likheter og forskjeller mellom land (Lichbach & Zuckerman 2009). I klimapolitikksammenheng kan det være fruktbart å bruke denne tilnærmingen for å peke på faktorer som er viktige for å forklare politikktutviklingen, og ikke minst for å forstå hvordan effektiv klimapolitikk blir til. Ny forskning viser til tre sett av slike faktorer: Nasjonale energiresurser, institusjonelle faktorer og samspillet mellom tilbud og etterspørsel etter politikktendring (Bang, Underdal & Andresen 2015).

For det første vil et lands energiresurser ha betydning for hvor sterk klimapolitikk landet fører. Land med store olje- og kullreserver som er økonomisk avhengig av fossile energiresurser og hvor fossil energi har en sentral plass i energimiksen, opplever at det er både vanskelig og dyrt å erstatte fossil energi med fornybar. Klimatiltak kan føre til økte strømpriser og legge økonomiske hindre for bruk av energiresursene. Denne «*lock-in*-effekten» relaterer seg både til jobber og infrastrukturinvesteringer relatert til utvinning, transport, forbrenning og forbruk av tradisjonelle fossile energikilder. Energisikkerhetsaspekter spiller også inn: Har man store egne energireserver, er det færre insentiv til å endre sin energipolitikk.

Land som er avhengige av energiimport er ofte mer åpne for reform i energisektoren. For eksempel har flere EU-land investert i fossilfrie energiresurser for å kompensere for mangel på egne fossile energireserver, som for eksempel Tyskland og Frankrike. Teknologisk utvikling kan ha stor innvirkning på klimagassutslipp og på klimapolitikktutvikling i enkeltland. Eksempelvis førte utviklingen av boreteknologi til ny tilgang på store reserver av skifergass i USA, noe som igjen har ført til en nedgang i utslippene der. I Kina har utvikling av ny og billig solcelleteknologi ført til innfasing av mer fornybar energi i energimiksen. Kinas massive investeringer i fornybar energi vil til en viss grad redusere landets sterke avhengighet av kull, selv om fornybar energi står for bare omtrent 10 % av energimiksen hittil. I tillegg forventes gass å spille en sterkere rolle i Kinas framtidige energimiks. Ifølge myndighetenes nye energiplan vil landet ha 15 % ikke-fossil energi innen 2020, men også minst 10 % gass (Bo 2014). For en stor grad skjer innfasing av fornybar energi parallelt med økt bruk av fossil energi i India, Kina og USA.

For det andre viser forskning at institusjonelle faktorer påvirker mulighetsrommet for politikkendring (Bang, Underdal & Andresen 2015). I politiske systemer med sentralisering av makt vil det være lettere å få til politikkendring, mens i politiske systemer med mer flernivåstyring vil det være flere vetopunkter og vanskeligere å få til endring. Demokratier har flere kanaler og muligheter for at befolkningen kan uttrykke krav og støtte til politikkendring enn det som finnes i autokratiske styringssystem, og dermed er også flere aktører involvert i den politiske prosessen. Demokratier har institusjonelle strukturer som skaper vetospillere og koalisjoner som påvirker retningen og ambisjonene for klimapolitikken. I ikke-demokratier har sentrale offentlige myndigheter eller eliter i det politiske styringssystemet viktige roller i beslutningsprosessene. Disse rollene kan ha samme funksjon som vetospillere i demokratier har.

For det tredje viser forskning at samspillet mellom tilbud og etterspørsel etter politikkendring er en viktig faktor (Bang, Underdal & Andresen 2015). I land der regjeringen er en pådriver for politikkendring, ser vi at klimapolitikk er høyere på den politiske agendaen og at det foreligger konkrete forslag til eller vedtak om klimatiltak. I sentraliserte politiske systemer med få vetospillere vil det da være lettere å få til politikkendring enn i flernivåsystemer med mange involverte beslutningstakere og mange vetopunkter. Eksempelvis ser man at endringer som foreslås på toppnivå i Kina, raskere blir vedtatt enn det som er tilfellet i USA. Kinas fokus på lavkarbonpolitikk siden 2007 har resultert i en rask oppvekst av fornybar-investeringer, mens klimapolitikkendringer som er foreslått i USA ofte har blitt stoppet av vetospillere.

Styrken og formen på etterspørselen etter politikkendring vil påvirke hvor ambisiøs politikk som foreslås og sannsynligheten for at politikken blir vedtatt. I demokratier vil slikt press være klarere artikulert av en større del av befolkningen enn i autoritære regimer som undertrykker ytringsfriheten. Men selv i autoritære regimer vil den styrende eliten være opptatt av å bilegge misnøye som kan føre til sosial uro og true maktbasen deres. Lave energipriser er det det er sterkest etterspørsel etter i energipolitikken i de fleste land. Dette vanskeliggjør grønne løsninger i energisektoren så lenge karbonfri energi er dyrere enn fossil energi. I voksende økonomier som Kina og India er det også en sterk (og berettiget) forventning om at utviklingsbehov skal gå foran klimahensyn. Forbedring av levekår og fattigdomsreduksjon har høyeste prioritet. Ofte er det også slik at lokal forurensning er viktigere for folk flest å håndtere enn klimaproblemet, som er mer globalt og langsiktig. Luft- og vannforurensning har skadelige virkninger på folks liv her og nå, og har derfor høyere politisk prioritet enn de mer langsiktige effektene av klimaendringer.

Politikere tar hensyn til de bekymringer og prioriteringer som befolkningen bryr seg mest om, og responsen på politisk press påvirker mulighetsrommet for klimapolitikkendring. Meningsmålinger viser at folks bekymring for klimaproblemet varierer, og klima kommer ofte et stykke ned på ~~listen-øver~~-velgernes topp ti-liste over viktige politiske saker. Økonomi, jobbsikkerhet og velferdsspørsmål kommer som regel foran.

Avslutning: Norges handlingsrom i klimapolitikken

Norges klimapolitikk påvirkes også av denne konteksten. Norge står overfor en kjempeutfordring med å la oljen ligge i bakken. Med en økonomi som er svært avhengig av oljesektoren – 25-20 % av BNP – vil et såkalt grønt skifte bety at økonomisk vekst i framtiden må baseres på andre sektorer. Helt siden 1990-tallet har norsk klimapolitikk vært fokusert på at utslippskuttene bør tas i utlandet fordi det vil være mer kostnadseffektivt enn å gjøre kuttene på hjemmebane. Stortingsflertallet har argumentert med at klimagassutslipp er spesielt dyre for Norge fordi andelen av fornybar energi i strømproduksjonen allerede er veldig høy. Overgangen til mer fornybar energi i energisektoren som kan gjøres i andre land vil være umulig i Norge fordi strømproduksjonen allerede er på ca. 97 % fra vannkraft. Kutt i transportsektoren er også dyre og vanskelige på grunn av geografien og avstandene. I tillegg argumenteres det med at Norge har verdens reneste oljeproduksjon og at kutt i norsk oljeproduksjon bare vil føre til en økning i skitnere produksjon et annet sted i verden. Kutt i oljeproduksjonen vil dessuten gjøre upopulære innhogg i norsk økonomi og ramme mange arbeidsplasser. Internasjonale klimatiltak, hvor kuttene gjennomføres i andre land og Norge betaler for tiltakene, har derfor vært prioritert politikk blant flertallet av norske politikere.

I oppløpet mot Paris-møtet har Norge tatt nye skritt i samme retning. Regjering og storting har vedtatt at Norge skal ha samme klimamål som EU, og at målet skal oppfylles sammen med EU. EUs plan er å kutte sine utslipp med 40 % innen 2030 i forhold til 1990. Norge skal inngå en klimaavtale med EU som vil innebære store utslippskutt, men det vil trolig være betydelig fleksibilitet ved at Norge kan finansiere utslippskutt i EU-land som erstatning for egne kutt (Gullberg & Aakre 2015). Det er opp til norske politikere hvordan fleksibiliteten skal brukes.

Norge har lenge vært nær knyttet til EUs klima- og energipolitikk gjennom EUs kvotesystem og fornybar-direktivene. Det nye er at Norge nå også vil være knyttet til EUs politikk for ikke-kvotepliktige sektorer som transport og jordbruk. Norge skal forhandle med

EU om dette, og en bilateral avtale skal være på plass i 2016. Direktivene som skal bidra til at EU og Norge når målet i ikke-kvotepliktig sektor, vil imidlertid trolig ikke vedtas før i 2018–2019, noe som bidrar til at Norge knytter seg til en politikk vi ikke kjenner. Samordningen med EU gir en mer effektiv og forpliktende klimapolitikk, og selv om Norge sannsynligvis får en høy forpliktelse om kutt i ikke-kvotepliktig sektor, ligger avtalen samtidig an til å gi fleksibilitet for å finansiere utslippskutt i EU-land istedenfor i Norge (Gullberg & Aakre 2015).

Et annet spørsmål er om Norge kan beholde sin uavhengige stemme i klimaforhandlingene med en så tett tilknytning til EUs klimamål. Norge har i flere tiår spilt en viktig brobyggerrolle i internasjonal klimapolitikk, og kan også gjøre det i flere saker som er avgjørende for utfallet av forhandlingene i Paris. Ett av de viktigste spørsmålene er hvordan rike land kan hjelpe utviklingsland til å redusere sine utslipp. Finansieringsspørsmålet er brennbart og kan få en uheldig effekt på forhandlingsklimaet dersom ikke konkrete tiltak blir iverksatt. Her kan Norge bidra både med penger og med løsningsforslag for hvordan overføringene på 100 milliarder kroner per år fra 2020 som ble lovet i København skal virkeliggjøres. Med en tettere tilknytning til EU må kanskje slike utslipp koordineres i større grad enn tidligere. Uten at disse pengene kommer på bordet, er sjansene dårlige for at utviklingsland vil styrke innsatsen med å begrense sine voksende utslipp, og gamle skillelinjer mellom Nord og Sør kan fort dukke opp igjen.

Andre viktige elementer i Paris-forhandlingene er at landene bør forhandle fram en langsiktig avtale for perioden etter 2020 som har et dynamisk element i seg for å kunne oppjustere ambisjonsnivået. Videre er det behov for et langsiktig mål for perioden etter 2030 for å sikre at landene starter en langsiktig og varig omstillingsprosess. Også her kan Norge få en viktig brobyggerrolle. Å sikre handlingsrom til å forbli en uavhengig aktør i spørsmål som finansiering av klimatiltak i utviklingsland og bevaring av regnskog, vil med andre ord være viktig for Norge i den nye bilaterale avtalen som skal forhandles fram med EU neste år.

Forfatteren vil takke Stine Aakre og Kristin M. Haugevik for gode innspill til en tidligere versjon av denne artikkelen.

Litteratur

Bang, Guri, Arild Underdal & Steinar Andresen (2015) *Comparative Analysis and Conclusions*. I Guri Bang, Arild Underdal & Steinar Andresen (red.) *The Domestic Politics of Global Climate*

Change: Key Actors in International Climate Cooperation. Cheltenham: Edward Elgar Publishing (182-204).

Barrett, Scott (2003) *Environment and Statecraft: The Strategy of Environmental Treaty-Making*. New York: Oxford University Press.

Bernstein, Steven & Benjamin Cashore (2012) Complex Global Governance and Domestic Policies: Four Pathways of Influence. *International Affairs*, 88: 586–604.

Bo, Xiang (2014) China Unveils Energy Strategy, Targets for 2020. Nedlastet fra Xinhuanet: http://news.xinhuanet.com/english/china/2014-11/19/c_133801014.htm . Lesedato 02.09.2015.

Cao, Xun, Helen Milner, Aseem Prakash & Hugh Ward (2014) Research Frontiers in Comparative and International Environmental Politics: An Introduction. *Comparative Political Studies*, 47(3): 291–308.

Ge, Mengpin, Johannes Friedrich & Thomas Damassa (2015) 6 Graphs Explain the World's 10 Top Emitters. Nedlastet fra World Resources Institute: <http://www.wri.org/blog/2014/11/6-graphs-explain-world%E2%80%99s-top-10-emitters>. Lesedato 02.09.2015.

Gullberg, Anne Therese & Stine Aakre (2015) Norsk klimapolitikk: 2030-målene og tilknytningen til EU. *CICERO Policy Note* 2015:01.

Hovi, Jon, Detlef Sprinz & Guri Bang (2012) Why the United States Did Not Become a Party to the Kyoto Protocol: German, Norwegian, and U.S. Perspectives. *European Journal of International Relations*, 18(1): 129–150.

IPCC (2013) *Climate Change 2013: The Physical Science Basis*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lichbach, Mark Irving & Alan S. Zuckerman (red.) (2009) *Comparative Politics: Rationality, Culture, and Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.

Purdon, Mark (1915) Advancing Comparative Climate Change Politics: Theory and Method. *Global Environmental Politics*, 15(3): 1–26.

Reade, Claire (2015) U.S.–China Economic Relations: The Propeller Needs Oil. Nedlastet fra Center for Strategic and International Studies: <http://csis.org/publication/us-china-economic-relations-propeller-needs-oil>. Lesedato 05.09.2015.

Skocpol, Theda (2013) Naming the Problem: What it Will Take to Counter Extremism and Engage Americans in the Fight against Global Warming. Paper presentert ved symposiet The Politics of America's Fight against Global Warming, 14. februar 2013, Harvard University.

Skodvin, Tora & Guri Bang (2014) Nasjonale drivkrefter i USAs klimapolitikk. *Internasjonal Politikk*, 72(2): 199–223.

Stensdal, Iselin (2015) China: Every Day is a Winding Road. I Guri Bang, Arild Underdal & Steinar Andresen (red.) *The Domestic Politics of Global Climate Change: Key Actors in International Climate Cooperation*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing (49-70).

Victor, David G. (2011) *Global Warming Gridlock: Creating More Effective Strategies for Protecting the Planet*. Cambridge: Cambridge University Press.